

Олена Гуменюк
(Київ)

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ В ПОЛЬЩІ В 1920 – 1939 РР.

У статті досліджується проблема культурно-освітньої діяльності українських студентів в міжвоєнній Польщі. Звертається увага на важливу роль культурно-освітньої діяльності студентських організацій в середовищі української еміграції.

Ключові слова: українські студенти, еміграція, культурно-освітня діяльність, організація, Польща.

Олена Гуменюк. Культурно-образовательная деятельность украинской студенческой эмиграции в Польше в 1920–1939 гг.

“Культурно-образовательная деятельность украинской студенческой эмиграции в Польше в 1920 – 1939 гг.” В статье рассматривается проблема культурно-образовательной деятельности украинских студентов в межвоенной Польше. Обращается внимание на важную роль культурно-образовательной деятельности студенческих организаций среди украинской эмиграции.

Ключевые слова: украинские студенты, эмиграция, культурно-образовательная деятельность, организация, Польша.

Olena Humeniuk. Cultural and educational activity of Ukrainian student emigrants in Poland (1920–1939).

“Cultural and educational work of the Ukrainian student’s emigration in Poland in 1920 – 1939”. The problem of cultural and educational activity of the Ukrainian students in the interwar Poland is described in the article. The author pointed out the great role of student’s cultural and educational organizations among Ukrainian emigration.

Key words: Ukrainian students, emigration, cultural and educational activity, organization, Poland.

Під час написання статті були використані документи Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного архіву громадських об’єднань, насамперед фонди, що висвітлюють діяльність українських студентських організацій в Польщі. Інформацію про заснування та діяльність українських студентських корпорацій Гданська містять документи польських архівів, зокрема Державного архіву в Бидгощі (Archiwum Państwowe w Bydgoszczy). Також різні напрями діяльності студентських організацій висвітлювалися на сторінках української міжвоєнної еміграційної преси.

Говорячи про історіографію проблеми, варто зазначити, що культурно-освітня діяльність студентів розглядалася дослідниками в контексті всієї української міжвоєнної еміграції. Найбільше уваги діяльності українських студентських організацій в міжвоєнній Польщі присвятили: С. Наріжний, коротко охарактеризувавши основні моменти заснування та діяльності організацій та польський дослідник О. Вішка.

Початок руху українських студентів-емігрантів в міжвоєнній Польщі датується від осені 1920 р., коли значна кількість студентів була змушена разом з військом і державними установами Української Народної Республіки вступити на терен польської держави [11, арк. 36]. Взимку 1920–1921 рр. по таборах для інтернованих військ українських і по місцях оселення української цивільної еміграції повстають українські студентські громади – академічні організації культурно-просвітнього характеру [8, арк. 9].

Більшість українських студентів відносилися до організованої частини еміграції, засновуючи власні товариства, які в основному, мали культурно-освітній характер, відповідно і культурно-освітня діяльність відігравала важливу роль в середовищі українських студентських організацій.

Культурно-освітня діяльність українських студентських організацій полягала в проведенні їх зборів, де відбувалися виступи членів товариств, зачитувались і обговорювались реферати, присвячені питанням історії, економіки, культури України. Важливе місце посідало влаштування святкових вечорів чи інших подібних заходів, присвячених пам'ятним датам в історії України. Часто на такі заходи запрошувались представники іноземних країн, оскільки важливе значення мало інформування іноземну громаду про українські справи та налагодження зв'язків з європейцями. Була також організована справа видання різноманітних друкованих органів української студентської еміграції, де окрема увага приділялась культурно-освітній діяльності.

Отже, культурно-освітня діяльність українських студентів в Польщі буде розглядатися на прикладі їх організацій. Найбільшими центрами перебування українських студентів були: Варшава, Краків, Познань, Гданськ.

Перед українськими студентами стояли завдання збереження національної самобутності, дбати про державне відродження, але основним було здобуття вищої освіти. Велике значення мала справа пропаганди української культури в середовищі іноземної громадськості, та і взагалі, українські студенти своєю культурно-освітньою діяльністю повинні були заявити про себе як про гідних представників європейської спільноти.

Першою українською студентською організацією в міжвоєнній Польщі була Студентська Громада в Ченстохові, заснована 14 грудня 1920 р. Її організація проводила під гаслом негайного повернення до академічної праці, навіть шляхом утворення відділу Кам'янець-Подільського університету, більшість студентів і професорів котрого опинились в Польщі. Спочатку Громада проявляла високу активність і об'єднувала 100 студентів. За прикладом Ченстохова, утворювались студентські громади в таборах і інших містах, які поволі стали визнавати Раду студентських представників в Ченстохові як центральний орган [7, арк. 83]. Рада студентських представників Ченстохова проводила значну культурну роботу. Так, в самому Ченстохові було улаштовано ряд публічних лекцій, організована студентська бібліотека, їдальня, проводилися вечірки. За участі студентів організації було закладено Співоче товариство і гімназію [7, арк. 84]. До кінця весни 1921 р. виявилось, що Українська Студентська Громада в Варшаві виказала більше можливостей до організації роботи на користь всього студентства і тому Ченстоховська Громада 14 травня 1921 р. передала свої повноваження як центральній організації Українській Студентській Громаді в Варшаві [7, арк. 86].

Всі українські студентські організації в Польщі входили до складу Союзу українських студентів-емігрантів в Польщі, а Українська Студентська Громада (УСГ) в Варшаві стала головною організацією Союзу. Управа Союзу дбала про допомогу студентам, про переїзд їх з провінції на навчання до Варшави, Праги, та до інших європейських міст [9, с. 97]. Із статуту Союзу українських студентів-емігрантів в Польщі видно, що метою діяльності Товариства був розвиток серед українських студентів-емігрантів в Польщі науково-академічного та колегіального життя на основі дисципліни корпоративної та європейських традицій. Важливе значення мало надання членам Товариства допомоги матеріальної та моральної [12, арк. 20].

Українська Студентська Громада у Варшаві, головна організація Союзу українських студентів-емігрантів в Польщі, заснована 15 березня 1921 р. У перший період свого існування, який умовно тривав до 1924 р. Громада не проявляла активної діяльності, а її представники були більше зосереджені на пошуках коштів для існування організації [3, с. 38]. У статуті Громади зазначалося:

Засоби діяльності:

а) влаштовує курси, лекції, виступи з рефератами, дискусійні зібрання та мітинги по різних справах академічного та національного характеру;

б) веде бібліотеку та читальню;

в) видає книжки, лекційні рукописи, журнали, газети тощо;

г) влаштовує співи, драматичні вистави, оркестри і т.д.;

д) влаштовує літературно-художні та танцювальні вечірки, екскурсії;

е) влаштовує товариські забави такі як біг, боротьба, фехтування тощо;

є) веде інформаційне бюро для надання членам інформації академічного характеру, як рівно ж для підтримання зв'язків з іншими студентськими організаціями та різними державними і громадськими інституціями [14, арк. 163].

Українська Студентська Громада в Варшаві була важливим чинником в середовищі українських студентів, виконуючи керівну роль в проведенні заходів, спрямованих на позитивне представлення всієї української міжвоєнної молоді в середовищі іноземної спільноти. Як зазначалося на сторінках студентської преси “український студент може цілком загубитися серед чужинецького загалу, може підпасти під чужі впливи. Обов’язком нашим є зробити цікавим і вартісним життя Громади, створити в ній щось таке, щоби притягало і об’єднувало українське студентство, не даючи їм танути серед моря чужинців. На зовні ми повинні виказуватися як найбільшою працею, маніфестуватися перед чужинцями нашими національно-культурними здобутками й пропагувати наші національні ідеї і стремління. Те, що у Варшаві перебуває значна кількість студентів різних національностей (білоруси, болгары, німці) улегчує це завдання” [17, арк. 7].

На Загальних Зборах Громади 9 березня 1924 р. було прийнято важливу постанову в якій говорилося, що в ієрархії цілей організації допомога матеріальна уступила першість культурно-освітній діяльності. Досить швидко прижилася традиція влаштування суботніх зустрічей, на яких зачитувалися реферати наукової та суспільної тематики. Референтами були як студенти, так і гості Громади. Так, в 1926/1927 академічному році гостями на суботніх зустрічах були: почесний президент і протектор Громади проф. Іван Огієнко, проф. В’ячеслав Заїкін, Павло Зайців, Дмитро Донцов та ін. Серед студентів і абсолювентів (випускники вищих навчальних закладів) з рефератами в свій час виступили Г. Драченко, Б. Монкевич, Я. Чехович, О. Пирогова та ін. У наступному році організовано серію виступів студентів інших національностей [20, с. 208].

При УСГ в Варшаві були засновані і діяли численні гуртки: медиків, правничий, математичний, природників, агрономів, лісників, артистично-малярський, економістів, гурток українок-студенток, хор, драматичний гурток тощо. Діяльність в Громаді проводилася в різних сферах: культурно-суспільній, міжнародній тощо. Часто влаштовувались вечори, присвячені різним пам’ятним датам в історії України та з нагоди свят (Щедрий Вечір, андріївські вечорниці, відзначення річниць існування Громади), на які запрошували гостей. У ролі гостей в основному виступали польські, німецькі, білоруські студенти [2, с. 26].

Відділ зовнішніх відносин при Українській Студентській Громаді в Варшаві займався налагодженням зв’язків з варшавськими студентськими іноземними організаціями, зокрема, білоруською, німецькою і болгарською, для яких було влаштовано Чайні вечори – де зачитувалися поезії Шевченка, Франка та ін., співали українських пісень. Метою подібних вечорів було зближення з іноземною спільнотою та інформування про українську студентську еміграцію, культуру та історію [13, арк. 138]. Зокрема, на одному з культурно-освітніх вечорів в січні 1930 р., на який було запрошено представників білоруського студентства, для гостей був виголошений реферат “Шевченко – як провідник національної думки” [5, арк. 4]. Взагалі, саме з болгарськими і білоруськими студентами вдалося встановити найкращі відносини. Студенти УСГ у Варшаві підтримували тісні взаємовідносини з представниками студентської корпорації “Чорноморе” в Данцигу (сучасний Гданськ), з Українською Студентською Громадою в Познані, з Німецьким Студентським Союзом у Варшаві тощо [3, с. 39].

Ще однією традицією, яку започаткувала Українська Студентська Громада в Варшаві був репрезентаційний концерт-бал, що мав національний характер і відіграв важливу роль в справі інтеграції українських студентів в середовищі європейської спільноти. Протягом міжвоєнного періоду українське громадянство раз на рік (переважно в лютому) збиралося в великій залі, де відбувався репрезентаційний концерт-бал Української Студентської Громади для того “щоб забувши про турботи сірого щоденного життя, відпочити душею, а також засвідчити, що й нам не чужі звичаї і традиції культурного світу” [6, арк. 186]. На подібному заході була присутня не тільки українська громадськість, а й також емігранти інших національностей та представники польського народу, між іншим: очільники університетів, Міністерства освіти, різних академічних організацій. У 1925 р. такий концерт-бал відбувся 19 лютого в залі Товариства Національних Урядовців. На ньому виступив студентський хор під керівництвом Воскресенського та український симфонічний оркестр Леоніда Русаневича. Серед присутніх були члени Українського Парламентського Представництва в сеймі з С. Козицьким на чолі, А. Лівницький, М. Ковальський, ген. В. Сальський, президент Грузинського Комітету князь Казбек. Прибутки з концертів йшли на потреби Громади [20, с. 209-210].

Протягом 1930-х рр. діяльність Української Студентської Громади в Варшаві пішла на спад. Інформація про діяльність Громади протягом 1930-х рр. є досить скупою. Є дані за 1936 р., що

Громада організувала академію, присвячену 75-ій річниці смерті Т. Шевченка. Промову виголосив Д. Донцов, співав Український Національний хор ім. М. Лисенка. Також в грудні 1936 р. було вперше проведено Громадою "Вечір стрілецької пісні". Виступив з рефератом на тему стрілецьких пісень, запрошений зі Львова ред. Б. Кравців, співав хор під керівництвом студента Івана Ткачука. У січні 1937 р. була влаштована скромна академія в пам'ять студентів, полеглих під Крутами. А в січні 1939 р., стараннями студентів, була відправлена панахида по загиблим під Крутами [20, с. 215]. Українська Студентська Громада в Варшаві перестала існувати, як і більшість організацій, із початком війни в вересні 1939 р.

Українська Студентська Громада в Кракові була заснована восени 1924 р. Через скрутне матеріальне становище в перший рік свого існування Громада не проявляла активної діяльності. Новий етап в діяльності Громади розпочався з 1925 р., коли до Ягелонського університету на навчання приїхало 100 українських студентів. Нові члени сприяли активізації діяльності Громади, а саме її культурно-освітнього відділу. У складі цього відділу було утворено 10 секцій: математично-природнична, географічна, технічна, історична, соціологічна, господарсько-кооперативна, студенток, пластова, спортивна, літературна. Краківська Студентська Громада допомагала "Рідній школі", "Просвіті" та іншим організаціям. А з 1926 р. почала видавати "Краківські вісті". Представники Громади налагодили тісні відносини із студентськими організаціями Львова, а саме з 1925 р. велась активна співпраця з Студентською Громадою у Львові. Співпрацювала Краківська Громада також з Українською Студентською Громадою у Варшаві та Гуртком Українських Студентів при університеті в Познані. У 1928–1930 рр. Українська Студентська Громада в Кракові нараховувала 300 чол., мала 13 фахових секцій і широко провадила культурно-просвітню діяльність [2, с. 24-25]. Протягом 1930-х років діяльність Української Студентської Громади в Кракові пішла на спад.

Гданськ (вільне місто Данциг) став центром зародження і поширення українських студентських корпорацій на території Польщі в міжвоєнний період. Побудовані за принципом напіввійськових організацій, вони об'єднувалися у союзи на ліберально-демократичних засадах і мали ідеологічний і професійний характер [1, с. 13]. Першою українською студентською організацією в Гданську міжвоєнного періоду був Союз Українських Студентів СУС "Основа". Найперше "Основа" як студентська організація була заснована студентами Львівського університету, згодом її діяльність була заборонена польською владою, а саме організація розформована [19, с. 82]. У Гданську "Основа" заснована 15 жовтня 1922 р, коли до міста приїхала масово українська молодь із Галичини. На 1923 р. вона нараховувала 100 чол. Першим головою "Основи" був Юрій Яремкевич, який розгорнув активну діяльність організації в усіх напрямках [21, с. 64]. При "Основі" діяла культурно-просвітня секція та кілька комісій – допомогова, спортивна, інформаційна, хорова та ін. При організації діяв хор "Сурма". Члени хору влаштовували Шевченківські концерти, народний концерт в Кенігсберзі (сучасний Калінінград) тощо. Зокрема, саме учасники хору "Сурма" при корпорації "Основа" влаштували перший український концерт в Данцигу 17 липня 1923 р. Цей концерт користувався великою популярністю серед місцевих мешканців. Для того щоб місцева публіка могла краще зрозуміти тексти пісень та окремі моменти з історії та культури України були заздалегідь організовані переклади та пояснення. Головною метою цього заходу – пропаганди української справи серед німецького громадянства, було досягнуто [4, с. 162-163]. Хор неодноразово виступав на всіх українських національних святах або репрезентативних вечорах. Так, у березні 1928 р. було влаштовано для німецьких громадян "Вечір української пісні", який користувався великою популярністю [15, арк. 114]. Також при "Основі" діяв спортивний гурток "Дніпро", філателістичний гурток ім. Г. Нарбути та гурток "Рідна школа" [15, арк. 91].

Члени товариства "Основа" влаштовували виклади і курси, піклувалися про встановлення зв'язків з іноземними студентами. Для ознайомлення німецького студентства з українською справою, "Основа" влаштовувала спільні вечори з рефератами і співами [9, с. 91]. Щотижня проводилися зібрання членів товариства. Встановленим звичаєм корпорації було урочисте відзначення 1-го листопада і 22 січня. А найбільшим святом корпорації була річниця її заснування.

Прогулянки, влаштовані корпорацією, проводились або в цілях спортивних для фізичної користі, або для того, щоб ознайомитися зі своєю або іноземною культурною організацією (влаштовувались екскурсії до музеїв військових, краєзнавчих тощо)[18, арк. 7].

10 лютого 1924 р. заходами 10 членів-основників було засноване перше “Товариство Українських Студентів Високої Технічної Школи в Данцигу “Чорноморе” з девізом: “Честь, Україна, Товарицькість!”. Головною ідеологією товариство постановило: великодержавний і національний характер соборної Української Держави, а завданням своїм: збереження позитивних державно-творчих традицій, поборювання в собі і в інших українського анархізму та хаосу, витворення психологічного й фізичного типу громадянина, здібного до творчої праці в побудові держави, а також як передумову одностайності – плекання товарищкості [18, арк. 4]. Щотижня проходили зібрання (віча) корпорації, на яких обговорювалися поточні справи, влаштовувалися відчити та обговорення преси, організувалися товариські зустрічі [21, с. 66]. Члени товариства “Чорноморе” влаштовували відзначення національних та релігійних свят, на високому рівні дбали про спортивну справу в своєму середовищі та проводили активну діяльність в справі пропаганди української культури серед німецького і польського громадянства. Наприклад, 10 лютого 1926 р. був організований вечір з приводу річниці заснування організації. На цьому святі були присутні делегати німецького і польського студентства. Члени управи товариства “Чорноморе” познайомили гостей з українською історією та звернули увагу на спільні моменти української і німецької історії [15, арк. 37].

У другій половині 1920-х рр. в Варшаві (1928 р.), Кракові (1928 р.), Познані (1927 р.) і Львові (1928 р.) були утворені і діяли корпорації “Чорноморе”, що увійшли до Братнього Союзу Корпорацій “Чорноморе” (травень 1928 р.), гданська організація очолила цей Союз. Патроном українських студентських корпорацій обрано гетьмана Івана Мазепу [21, с. 67]. Як зазначалося в статуті корпорації “Чорноморе” в Познані: “корпорація є організацією виховною на засадах карності і ієрархії, братерства і товариського такту, а разом ми є організацією ідеологічною, бо ми прийняли одну ідеологію, її uznали за свою і на її принципах виховуємо своїх членів” [16, арк. 15].

Гаслом корпорацій було: “через оздоровлення і оживлення відносин серед нас самих як Корпорацій, через духовний вплив на місцеві низові організації маємо впливати на кращий розвій і осягнення нашого студентства” [10, арк. 5].

Основною формою діяльності корпорацій була культурно-освітня робота. Вона передбачала проведення Віч (зборів корпорації), де вирішувались поточні справи, зачитувались і підлягали обговоренню реферати різної тематики, приділялась увага організації свят і вечорів, влаштування спортивних змагань тощо. А також велике значення мало виховання представників корпорацій в патріотичному дусі.

Українські студенти в Польщі проводили активну культурно-освітню діяльність. Говорячи в даному контексті про культурно-освітню діяльність, перш за все потрібно розуміти, що студенти проводили свою діяльність в організаціях, які вони створювали. У міжвоєнний період майже всі українські студенти, що здобували вищу освіту в європейських країнах входили до складу організацій і приймали участь в їх діяльності. З усієї маси організацій, які заснували українські студенти більшість мали культурно-освітній характер. Українські студенти не обмежувалися виключно роботою у власних організаціях, вони приймали участь в культурних заходах всієї української міжвоєнної еміграції.

У міжвоєнний період при кожній студентській організації були утворені і діяли драматичні гуртки, товариства плекання українського співу і танців, хори. Їх концерти, вистави викликали велике зацікавлення іноземної громадськості. Досить часто українські музичні, та інші мистецькі гуртки влаштовували спільні культурні акції з представниками іноземних товариств.

Спортивна діяльність студентів була покликана гідно представити українську націю в середовищі рівних європейських народів. Самі емігранти відзначали велике значення спорту в пропаганді української справи. У міжвоєнній Європі майже при кожній організації українських студентів діяла спортивна секція або гурток.

Джерела та література:

1. Дуднік О. Український студентський рух в еміграції (Центрально-Східна Європа, 20-ті рр. ХХ ст.): Автореф. дис... канд. іст. наук / О. Дуднік. – К., 2003. – 20 с.
2. З життя українського студентства // Студентський вісник. – Прага, 1926. – Ч. 2. – С. 25–28.
3. Звіт з діяльності Української Студентської Громади у Варшаві за академічний рік 1926–1927 // Студентський вісник. – Прага, 1927. – Ч. 10–12. – С. 38–39.
4. Зі студентського життя // Студентський вісник. – Прага, 1924. – Ч. 8–10. – С. 155–163.

5. Книга протоколів засідань Управи Української Студентської Громади в Варшаві. – Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України), ф. 3571, оп. 1, спр. 63.
6. Листування з Комітетом допомоги українському студентству, з Управою Центрального Союзу Українського Студентства тощо. – ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 40.
7. Листування з Союзом українських студентів-емігрантів, з українськими студентськими громадами в Німеччині, Чехословаччині, Австрії про участь в III та IV з'їздах представників українських студентських громад, заява про вихід з членів. – ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 32.
8. Матеріали 4-го з'їзду представників "Союзу українських студентських громад" у Польщі, проведеного 29 квітня – 5 травня 1922 р. у Варшаві (статути, постанови, листування тощо). – Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі – ЦДАЛ України), ф. 399, оп. 1, спр. 89.
9. Наріжний С. Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч. 1.
10. Обіжник управи товариства. – ЦДАВО України, ф. 3980, оп. 1, спр. 2.
11. Постанови з'їзду представників українських студентських громад в Польщі. Інформаційні обіжники і меморандуми. – ЦДАВО України, ф. 3570, оп. 1, спр. 22.
12. Протоколи загальних зборів, акти передачі справ та статут Громади. – ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 3.
13. Протоколи загальних зборів Громади та списки членів Громади. – ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 37.
14. Протоколи загальних зборів та засідань Громади та матеріали до них. – ЦДАВО України, ф. 3571, оп. 1, спр. 28.
15. Статут, звіти про діяльність, списки членів, листи українських студентських організацій "Зарево", "Чорноморе", "Галич", "Основа", "Смолоскип" у Данцигу до ЦеСУСа з організаційних, фінансових та інших питань українського студентства. – Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), ф. 269, оп. 1, спр. 649.
16. Статут, інструкції та звіт про діяльність товариства за 1933 р. – ЦДАВО України, ф. 3980, оп. 1, спр. 1.
17. "Студентський голос" – орган української громади. Варшава, ч. 3–6, квітень – вересень 1928 р. (1928 р.). – ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 77.
18. "Чорноморе" – журнал українських студентських братніх корпорацій, Варшава, ч. 2, січень – лютий 1929 р. (1929 р.). – ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 85.
19. Okręgowa Komenda Policji Państwowej w Toruniu – Archiwum Państwowe w Bydgoszczy, Urząd Wojewodski Pomorski w Toruniu, sygnatura 303.
20. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920 – 1939 / E. Wiszka. – Toruń, 2004.
21. Wiszka E. „Dancigierzy” – działalność ukraińskich organizacji studenckich na Politechnice Gdańskiej w latach 1922 – 1933. / E. Wiszka // Rocznik Gdański. – T. LX. – Zeszyt 1. – 2000. – S. 63–70.